

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
Кафедра теорії та історії соціології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ВПЛИВ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ НА ДИНАМІКУ ПОДРУЖНІХ ВІДНОСИН УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ»

Спеціальність: 054 Соціологія
Освітня програма: «Соціологія»
Освітній ступінь: бакалавр
Кваліфікація: бакалавр з соціології

Авторка:

Медведева Аліна Юріївна, студентка 4 курсу

Науковий керівник:

Цимбал Тарас Володимирович, кандидат
соціологічних наук, доцент

Бакалаврська робота допущена до захисту
рішенням кафедри теорії та історії соціології

Протокол № 16 від «16» червня 2023 р.

Зав. кафедри _____ Володимир Судаков

Київ 2023

Регістрація**Рекомендовано**

номер

дата підпис

до захисту

лаборанта кафедри

Результат захиступідпис наукового
керівникаініціали, прізвище
наукового керівника**Голова ЕК**

оцінка

дата захисту

Члени ЕК

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

Секретар ЕК

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. Теоретичний аналіз підходів та концепцій до вивчення сім'ї та сімейної динаміки	7
1.1. Сім'я та шлюбно-сімейні відносини як об'єкти соціологічного вивчення	7
1.2. Поняття стійкості сімейних відносин як складник сімейної динаміки	13
Висновки	19
Розділ 2. Вимушена міграція як чинник динаміки подружніх відносин	20
2.1. Фактор вимушеної міграції в динаміці подружніх відносин	20
2.2. Дослідження динаміки подружніх відносин в умовах сімейної роз'єднаності через воєнні дії	23
2.3. Особливості вимушеної міграції українців під час ескалації російсько-української війни	29
Висновки	31
Розділ 3. Розробка дизайну дослідження впливу вимушеної міграції на динаміку подружніх відносин українських біженців	33
Висновки	40
Висновки	41
Список використаних джерел	43
Додаток 1	49

ВСТУП

Актуальність теми: Сім'я завжди мала значення в історії суспільства і безсумнівно продовжує залишатися предметом інтересу в психології, соціології, демографії, педагогіці, антропології та інших галузях. Це пояснюється тим, що сім'я є важливою соціальною групою, інституцією і середовищем, в якому кожен з нас виростав і яке впливає на нас протягом усього життя. Соціологи присвятили значну увагу вивченню сім'ї як важливої соціальної одиниці. Одним із важливих понять у соціології сім'ї є “сімейна стійкість”. Вона відображає тривалість, стабільність і життєздатність сімейних одиниць [Walsh, 2015]. Вивченню підлягають різні аспекти сімейної стійкості: тривалість шлюбу, розлучення, рівень задоволеності партнерів, ролі і взаємодія між членами сім'ї, вплив зовнішніх чинників, таких як економічні труднощі, культурні зміни і суспільні норми. Теоретико-методологічні складові дослідження стійкості сім'ї були закладені в загальному системному підході, представленому структурними функціоналістами [Parsons, 1956; Murdock, 1950] та ідеях символічного інтеракціонізму [Burgess, 1926; Stryker, 1959]. Окрім того, важливу роль відіграли спеціалісти із галузей соціальної та клінічної психології, галузі сімейних досліджень: Б. Картер у визначенні сім'ї як динамічної системи [Carter; 1980], Генрі та Волш у визначенні сімейної динаміки та стійкості сімейної структури [Henry, 2022; Walsh, 2016].

Поняття стійкості сім'ї означає здатність сім'ї як функціональної системи долати значні життєві труднощі [Walsh, 2015]. В умовах російсько-української війни, коли тисячі жінок і дітей були змушені емігрувати в безпечні регіони, рішення про заборону виїзду чоловіків за кордон в умовах воєнного стану та посилення мобілізації є подією, яку Маєр Салас-Райт і співавтори називають кризою [Myer, 2014: pp.179–185]. Адже розрив подружнього життя викликає проблеми невизначеності особистих меж, індивідуалізації та ідентифікації себе та інших як членів сім'ї, а також питання розподілу ролей та форм комунікації, обміну інформацією, що суттєво впливає на стійкість сім'ї та

матиме вияв в демографічній ситуації всієї країни. Проблема розділення батьків та дітей є активно досліджуваною. Однак, на мою думку, тематика сімейної стійкості, зокрема шлюбних відносин, в контексті тривалості війни ще недостатньо наповнена.

Мета даної дипломної роботи є – розробити дизайн та інструментарій дослідження впливу вимушеної міграції на динаміку подружнього життя українських біженців під час російського вторгнення в Україну 2022-2023 років.

Об’єкт дослідження – динаміка подружніх відносин українських вимушених мігрантів в умовах російського вторгнення в Україну 2022-2023 років.

Предмет дослідження – вплив вимушеної міграції та заборони на виїзд чоловіків на динаміку подружніх відносин українських біженців в умовах російського вторгнення в Україну 2022-2023 років.

Відповідно до зазначеної мети передбачається вирішення наступних **завдань**:

1. Розкрити поняття “сім’я” відповідно до наявних соціологічних підходів та теоретичних концепцій.
2. Диференціювати споріднені категорії "сімейні відносини", "шлюбні відносини" та "союзи/об'єднання" та встановити їх основні відмінності.
3. З’ясувати основні підходи до дослідження сімейної та подружньої динаміки.
4. На основі наявних досліджень з’ясувати роль вимушеної міграції в динаміці шлюбно-сімейних відносин.
5. З’ясувати методологічні та методичні особливості досліджень подружньої динаміки в умовах вимушеної міграції через воєнні дії.

6. Охарактеризувати потік хвилі вимушених мігрантів з України під час ескалації російсько-української війни в 2022-2023 роках.
7. Розробити інструментарій кількісного дослідження впливу вимушеної міграції на динаміку подружнього життя українських біженців.

Розділ 1. Теоретичний аналіз підходів та концепцій до вивчення сім'ї та сімейної динаміки

1.1. Сім'я та шлюбно-сімейні відносини як об'єкти соціологічного вивчення

Сім'я як одиниця суспільства перебувала в колі наукових інтересів ще з часів зародження соціологічної науки. О.Конт вважав сімейну статистику передумовою високої солідарності в суспільстві, адже саме в сім'ї індивід вперше зіштовхується з правилами та нормами сумісного життя, вчиться підтримувати контакт з іншими індивідами, розвиває необхідні якості життєдіяльності в групі - прототипі суспільства [Comte 1975: pp.267-270].

У соціологічній перспективі сім'я може бути вивчена на різних рівнях аналізу, що дозволяє отримати більш повне розуміння її сутності, функцій та динаміки. Представники теорії соціального обміну вивчають сім'ю з позиції індивіда, який є її частиною. В основі теорії соціального обміну лежить трактування міжособистісної взаємодії як наслідку реалізації індивідуального інтересу та раціональної мотивації. Хоманс був одним із перших теоретиків, хто детально зосередився на поведінці конкретних акторів у їх спільній взаємодії - міжособистісному обміні, а саме на тому, як обмін ресурсами та раціональний вибір визначає внутрішню сімейну взаємодію. Згідно з теорією соціального обміну, члени сім'ї розглядаються як активні учасники, які здійснюють обмін різними ресурсами, такими як любов, підтримка, допомога, матеріальні блага та інші. Відповідно кожен член сім'ї має свої потреби та очікування, а також визначає, які ресурси він готовий внести в обмін та яку вигоду він очікує отримати від інших членів сім'ї. Таким чином розвиток сімейних стосунків визначається ціннісною оцінкою отриманих винагород чи стимулів до них. [Cook, 2013: pp. 62-63]. Запропонована теоретична рамка піддається критиці через відкидання соціального-економічного контексту взаємодії та впливу соціальних інститутів. Модифіковані варіанти ключових ідей пропозиції та вигоди, максимізації користі у взаємодії (стосунках)

найбільш використовують у дослідженнях проблематики розлучення. Наприклад Майкл Вагнер у своєму дослідженні ризиків розлучення в історичній ретроспективі, припускав, базуючись на теорії соціального обміну, що однією з причин підвищення показника розлучення було саме збільшення ресурсного соціально-економічного потенціалу жінок, а отже і вимог до партнера [Wagner, 2020]. У цей же час Дідерік Боертєн та Юхо Харконнен досліджували наявність вищої освіти у британських жінок як ресурсу, який навпаки стабілізує шлюб, через критичність у підборі першого шлюбного партнера, а також більшу ймовірність економічного достатку, що урівнює владний потенціал партнерів [Boertien, 2018].

Представники символічного інтеракціонізму розглядають сім'ю не як реальність, що існує об'єктивно, а як соціальний конструкт, що формується в процесі повторюваних соціальних взаємодій між її членами та залежить від культурних та соціальних контекстів. Проте варто зазначити, що сім'я не є статичною структурною одиницею. Це динамічний процес, що залежить від взаємодії та змін в комунікації між її членами, тобто члени сім'ї виступають активними агентами, а не об'єктами впливу [Carter, 2015]. Е. Берджесс: "Сім'я – об'єднання осіб, які взаємодіють. Єдність міжособистісних взаємодій означає "живу", змінну, зростаючу річ. Я б назвав це "надособистість". Для Берджесса роль особи в сім'ї є динамічною, тобто такою, що поведінка або реакції людини в ній можуть змінювати шаблонну взаємодію інших членів сім'ї [Burgess, 1926]. Страйкер також акцентував свої дослідження на розкритті значення соціальних відносин через поняття "роль". Він застосував ідеї акторної інтерпретації контексту для розуміння сім'ї як реалізації групової взаємодії в наслідок диференціальної прихильності до сімейної ідентичності [Stryker, 1959]. Себто поняття сім'я визначається суб'єктивно її членами на основі наявності сімейної ідентичності та різних рівнів відданості своїм сімейним ролям. Особливо поширеним є застосування концепції символічного інтеракціонізму при дослідженні сімейних ролей, рольових очікувань в

стосунках, самоідентифікації та презентації себе відповідно усталених статусів та ролей. Наприклад якісне дослідження Валері Гласс проводилось для з'ясування як змінюються ролі в темношкірих лесбійських парах при участі в сімейних ритуалах. Поєднання вище зазначеної концепції та теорії чорного фемінізму дало розуміння того, як практичне відтворення ритуалів та символи, що використовуються під час цього, впливають на ролі учасників та визначають їх. Було з'ясовано, що учасниці, беручи участь у сімейних ритуалах, мусили узгоджувати статусну ідентичність внутрішньо та в межах пари, чергуючи їх представлення, щоб надати символічне значення та розуміння, а також визначати головну ідентичність, ураховуючи проблему визнання членами розширеної сім'ї поєднання статусних позицій [Glass, 2014].

Інший підхід, конфліктологічний, розглядає сім'ю як місце боротьби за владу, ресурси та контроль. Хайді Хартман як представниця цього підходу опирається на марксистські ідеї капіталістичної природи конфлікту, щоб обґрунтувати внутрішньосімейну міжрольову боротьбу: сімейна заробітна плата є основним ресурсом владного контролю та регуляції сімейних відносин. Отже, сім'я - це соціальна інституція, яка забезпечує репродукцію суспільства та здійснює контроль над ресурсами [Hartmann, 1979]. Девід Мауме у дослідженні зайнятості чоловіків та виконання ними домашньої роботи описував проблематику ресурсів так: приділяючи час сімейним обов'язкам та піклуванню про інших членів родини забирає час від кар'єрного зросту чоловіків, але також надає можливість жінкам реалізовувати їхній кар'єрний потенціал, тобто збільшує вагу влади жінки в подружжі, через залежність сім'ї від існування другого годувальника [Maume, 2016].

Системний підхід в соціології сім'ї вивчає сім'ю як складну соціальну систему, що взаємодіє з іншими соціальними системами. Загальна теорія систем ґрунтується на припущенні, що сама система має відмінні характеристики від її складників. Таким чином теорія сімейних систем об'єднує твердження щодо сімейної поведінки, а не стосується окремих її

членів, а саме: спілкування, конфліктів, процесів відокремлення, згуртованості, адаптації та стійкості [Fingerman,2000]. Такі соціологи як Т.Парсонс та Дж.Мердок підходили до визначення “сім’ї” як до системної одиниці, основною метою утворення якої були виконання функцій для збереження та відтворення суспільства. Т.Парсонс наголошував на еволюції сім’ї відповідно до того, забезпечення виконання яких функцій необхідно: розширена модель замінюється на нуклеарну, головні задачі якої соціалізації нових індивідів та їх стабілізація в подальшому, а ось функції матеріального забезпечення та рівень добробуту на себе беруть державні установи. [Parsons, 1956: pp.3-22]. Дж. Мердок із все більшою індустріалізацією суспільства також визначав сім’ю як стійке соціальне утворення призначене для виконання “залишкових функцій”, таких як сексуальна, репродуктивна, виховна та економічна [Murdock, 1950: pp 1-23].

В даному випадку, розглянувши наявні підходи до визначення сім’ї – можна зробити висновок, що кожен з підходів фіксує реальні риси та особливості цього поняття, однак – не є вичерпним. Для подальшої роботи буде використано трактування сім’ї за міжконцептуальними ознаками як групи людей, що пов’язані шлюбними і/чи кровними зв’язками, і/чи ідентифікують себе як сім’ю, які були утворені цілеспрямовано, мають спільну господарсько-економічну діяльність, а також виконують ряд функцій для забезпечення стійкості та відновлення внутрішньої консолідації.

Поняття “сімейні відносини” використовується як синонім до категорії “сім’я”, проте, за змістом, воно є його складовою. Адже, зважаючи на вище дане визначення, сімейні відносини являють собою систему пов’язаних взаємодій між членами однієї родини, незалежно від того, чи існує шлюбний статус. Сімейні відносини можуть включати батьків і дітей, братів і сестер, дідусів і бабусь, онуків і дідуся, тощо.

Шлюбні відносини є також складовою сімейних відносин. Шлюбно-сімейні відносини відносяться до взаємодії між партнерами, які уклали

шлюбний союз. Це включає в себе стосунки між чоловіком і жінкою або між партнерами однієї статі, які вирішили укласти шлюб, і виключає іншу родову спорідненість. Шлюбно-сімейні відносини базуються на правовому акті, яким формалізується їхній статус як подружжя. У дослідженнях соціологи зобов'язані використовувати офіційні статистичні соціально-демографічні дані, під час зібрання яких методологічні положення чітко регламентують визначення шлюбу. Державна служба статистики України у відповідному положенні зі статистичного аналізу природного руху населення керується визначення ООН: “шлюб - акт, обряд або процес встановлення юридичних взаємовідносин між чоловіком та дружиною. Законність союзу може бути встановлена за допомогою цивільних, релігійних або інших способів, що визнаються законами країни” [Держстат, 2013]. Відповідно до статті 21 Сімейного кодексу України, громадяни нашої країни визначаються як ті, що перебувають у шлюбі, якщо їх союз зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Права та обов'язки подружжя не приписуються з приводу сумісного сімейного проживання жінки та чоловіка, як і за наявності проведення релігійного обряду шлюбу без відповідної цивільної реєстрації [Верховна Рада України, 2002]. Таким чином шлюб є інституціоналізованою формою взаємовідносин жінки та чоловіка (в Україні).

Соціологічне дослідження шлюбних відносин є складніше, ніж демографічний підхід. Це твердження відноситься як і до дослідницьких завдань, так і до концептуалізації категорії “шлюб”. Окрім правових та економічних аспектів, які регулюються на законодавчому рівні, шлюбні відносини мають включають емоційні та соціальні: емоційна підтримка та безпека, інтеграція у розширену сім'ю, особливості комунікації та розподіл подружніх ролей. Зважаючи на визначення шлюбу як такого, що є визнаний владними органами, поняття подружніх відносин є більш поширеним у використанні при дослідженні неформальних рольових відносин та взаємодій. Статус співмешканців приписується особам, які реалізують фактичний шлюб

- не зареєстровані в органах державної влади шлюбні відносини [Митрофанова]. Співжиття має меншу ступінь інституціоналізації порівняно з шлюбом, оскільки йому не властива така сама рівна підтримка з боку правових та нормативних соціальних інститутів. Однак, гранична лінія між шлюбом та співжиттям, як у соціальному, так і у символічному сенсі, стає все більш розмитою. Через це в дослідженні шлюбно-сімейних відносин стало поширеним поняття “союзи/об’єднання”, в англійській літературі позначається як “union”. Воно охоплює як неподружнє співжиття або будь-яку іншу, подібну на шлюб, форму інтимних соціальних відносин зі спільним проживанням, так і офіційно зареєстрований шлюб [Sassler, 2020].

Виокремлення поняття шлюбні відносини в межах сімейних відносин важливо для звуження об’єкту емпіричного дослідження. Врахування ідентифікації стосунків як подружніх без відповідного юридичного підтвердження, на додачу до зареєстрованого шлюбу, необхідний крок при вивченні шлюбної поведінки в контексті її оцінки як соціально схвального явища.

1.2. Поняття стійкості сімейних відносин як складник сімейної динаміки

Інтерпретації сім'ї як соціальної системи, в якій існує взаємодія між її членами та зовнішнім середовищем, як вже зазначалось в підрозділі 1.1, властива для представників системного підходу. Концепція Картера і МакГолдріка надала фундаментальне розуміння сім'ї саме як динамічної системи, що рухома в часовому векторі [Carter, 1980]. Розвиток сім'ї передбачає проживання різних фаз життєвого циклу, під час як необхідним є пристосування та адаптація з боку кожного її члена. Вивчення стадій, через які проходить сім'я протягом свого існування, здійснюється на основі теорії життєвого циклу сім'ї. Кожен етап має свої особливості, завдання та виклики, які впливають на її функціонування: на початковій фазі сім'ї, коли пара одружується, важливими завданнями можуть бути формування нової сімейної ідентичності та встановлення ролей та обов'язків, в період народження дітей - на вихованні та забезпеченні потреб новонароджених, в підлітковому віці дітей - на створенні незалежності та ідентичності, на етапі "покинутого гнізда" важливим стає розвиток подружжя як діади тощо [Armour, 1995].

Теорія життєвого циклу сім'ї розглядає сім'ю як систему, в якій взаємодіють і впливають один на одного різні аспекти, такі як соціальні ролі, комунікація, емоції, ресурси та інші фактори. Саме зміна цих аспектів вздовж часу в середині сімейної структури вважається сімейною динамікою. Вона, за словами Йорана Терборна, не обмежується змінами у взаємодії між членами сім'ї. Він розглядає сімейну динаміку як процес, в якому внутрішньосімейні стосунки зазнають змін в контексті соціального, економічного, політичного середовища та культурних норм і цінностей, що впливають на розвиток сім'ї [Therborn, 2014]. Керолін С. Генрі, Аманда В. Гарріст характеризуючи конкретну сімейну динаміку виділяють такі параметри:

- Зв'язність - відчуття приналежності або спорідненості в сімейній груп;

- Гнучкість - здатність сім'ї як групи та кожних її членів окремо до адаптації при наявності зміни навколишнього середовища (соціального, економічного, політичного тощо);
- Стійкість/ витривалість - описує тривалість, стабільність і виживання в часі; здатність конкретної сім'ї до збереження та підтримки функціонування взаємин між її членами;
- Когерентність - описує ступінь єдності; передбачає наявність чітких зв'язків, спільних цілей, взаєморозуміння та взаємопідтримки між членами сім'ї;
- Сімейний час та ритуали [Henry, 2022: pp. 65 - 91].

Стійкість сімейних відносин є однією з ключових складових сімейної динаміки. Вона відноситься до того, наскільки тривалі та міцні відносини між партнерами в сім'ї, включаючи подружжя або співжиття. Концепція стійкості сімейних відносин передбачає, що сім'я як функціональна система має здатність протистояти негативним подіям і відновлюватися після них [Walsh, 2016: № 13], що підтверджує її потенціал у самовідновленні та виходу з кризи.

Теорія стійкості сім'ї інтегрує в понятті ідеї теорії індивідуальної стійкості та теорії сімейного стресу в психології, загальної теорії систем в соціальних науках, яка адаптована до сім'ї, а також елементи символічного інтеракціонізму [Henry, 2022; Bryant, 2022; Adamsons, 2022].

Гамільтон та Мерилін МакКаббін вперше запропонували модель стійкості сім'ї як позитивної адаптації, що складається з характеристики сім'ї як вразливої до стресів системи, її здатності вирішувати проблеми, приписане конкретною сім'єю значення стресовій події, яка сталась, наявні допоміжні ресурси для подолання стресу [McCubbin, 1988]. Концептуалізація таких сильних сторін сімей, які змогли відновитися після стресу, як наявність спільних практик, цінність сімейного часу, узгодженість світогляду, лояльність, довіра, повага була властива першій хвилі досліджень сімейної стійкості.

Під час умовної другої хвили увага зосереджувалась на системному аналізі, а також вивченні специфічних ризиків. Досягнення в цьому концептуальному напрямку включають ідею Паттерсона, відповідно до якої сімейні вимоги (стресори), можливості (ресурси) і адаптація можуть бути розглянуті на рівні окремих членів сім'ї, сімейних систем або підсистем (наприклад шлюбної пари, батьки - діти, членів розширеної сім'ї), а також спільнот [Patterson, 2002]. Термін "сімейні ризики" використовується для опису різних факторів, які можуть негативно вплинути на функціонування та благополуччя сімейного життя. Сімейні ризики можуть бути вертикальними (постійні/ тривалі стресори), що включає статуси ризику такі як мігранти, етнічна належність, батьки-одинаки, ризики в моделі сімейної взаємодії як, наприклад, насильство чи деструктивна поведінка (наркоманія, алкоголізм), та горизонтальними - неочікуваними стресовими подіями на кшталт війни, тероризму, економічної кризи, фізичної та/ чи психічної травми, хвороби [Henry, 2015].

Третя хвиля вивчення сімейної стійкості характеризується мультидисциплінарним підходом. Одним із варіантів його реалізації є розроблена Керолін Генрі, Амандою Морріс та Амандою Гарріс класифікація сімейних адаптивних систем як основного способу вивчення стимулюючих та захисних процесів. До таких систем належать:

- Система емоцій - проявляється як взаємодія між членами сім'ї, яка демонструє підтримку, заохочення, прихильність і співпрацю; способи вирішення конфліктів; наявність безпечного простору для виявлення емоцій та спілкування;
- Система контролю - взаємна повага між членами сім'ї, наявність структури повноважень і сімейних правил;
- Система значень - сімейна, етнічна, культурна ідентичності; позитивний та негативний світогляд; сприйняття сімейних факторів стресу, ресурсів і варіантів вирішення проблем у конкретних складних ситуаціях;

- Система технічного обслуговування - включає в себе моделі розподілу ролей в сім'ї для забезпечення базових потреб (харчування, одяг, притулок, безпека, здоров'я, освіта тощо);
- Система реагування на стрес - представлена змінами в сімейних правилах, а саме відкритістю до їх змін чи опір до цього [Henry, 2015].

Варто також розглянути внесок Фроми Волш - експертки в галузі сімейної терапії та соціальної роботи, яка внесла значний внесок у вивчення сімейних взаємин і їх стійкості. Вона розробила теорію сімейної резилієнтності (family resilience), яка акцентує увагу на здатності сімей подолати труднощі і процвітати навіть у важких умовах. Шляхом аналізу наукової літератури та використання кейсів з власної практики, вона визначила дев'ять ключових процесів стійкості сім'ї та розподілила їх у три сфери сімейного життя, розробивши таким чином концептуальну карту для визначення ключових процесів в сімейній стійкості (табл. 1.1) [Walsh, 2016: № 13].

Таблиця 1.1. Складові поняття сімейна стійкість Ф.Волш

Система переконань або Ціннісно-сенсова сфера	Система організаційних процесів	Система комунікаційних процесів/ вирішення проблем
<u>Надання значень кризовим подіям:</u> - розподіл відповідальності між акторами взаємодії, а не приписування індивідуального значення (реляційний погляд); - нормалізація стресу, оцінка контексту; - узгоджене оцінювання	<u>Гнучкість:</u> - Відновлення, адаптивні зміни правил для майбутніх труднощів; - Здатність реорганізуватись у випадку неефективної адаптації; - Позиції лідерства, прийняття рішення,	<u>Ясність/ чіткість:</u> - Чітке та послідовне передавання інформації через повідомлення; - Внесення пояснень за умови неоднозначних трактувань будь-якої стаїни повідомлення членами сім'ї;

<p>кризової події як значущої, але такої, якою можна управляти;</p> <ul style="list-style-type: none"> - фасилітативна оцінка (ефективність, короткий термін, максимальна залученість). 	<p>функції захисту;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Видозміни в формі сім'ї; - Рівноправність партнерства ,взаємоповага та безпечний простір для взаємодії. 	
<p><u>Позитивно скерований світогляд:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - впевненість у подоланні кризової події, надії на позитивне розв'язання проблеми; - заохочення до роботи над проблемою інших членів сім'ї; активна ініціатива; - прийняття невизначеності та несприятливих результатів. 	<p><u>Зв'язність:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> -Взаємопідтримка, взаємодопомога; - Консолідація зусиль сім'ї у спільному вирішенні труднощів; - Повага до індивідуальних потреб; - Врахування думок та скарг інших членів сім'ї. 	<p><u>Відкритий емоційний обмін:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Прийняття болісних відчуттів членів сім'ї (смуток, гнів, страх, розчарування) -Прийняття висловлювання позитивні відчуттів (любов, вдячність, веселощі); - Емоційна взаємопідтримка та співчуття.
<p><u>Трансцендентність та духовність:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Цінності та призначення; - Духовна спільнота, віра, дотримання практик; - Натхнення: прагнення, творче вираження, соціальна 	<p><u>Мобілізація соціально-економічних ресурсів:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> -Залучення різних джерел підтримки у тому числі і соціальну чи громадську; - Створення фінансової 	<p><u>Спільне вирішення проблем:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Винахідливість; - Спільне прийняття рішень; вирішення конфліктів та переговори; - Зосередженість на майбутніх цілях; навчання на

дія; - Трансформація: навчання та зростання після подолання кризових моментів.	безпеки; - Користування можливостями, що дає інституційна та організаційна підтримка	невдачах - Проактивна позиція: готовність, планування, запобігання.
---	---	--

Джерело: Walsh, 2016; Walsh, 2016: № 13; Walsh, 2015.

Структура стійкості сім'ї запропонована Ф.Волш має кілька переваг. Було акцентовано увагу на розвитку сильних сторін, які формуються під час стресу, у відповідь на кризові ситуації та тривалі негаразди. Дослідниця підтверджує, що запропонований набір рис взаємодій не є фіксованим та не є універсальною типологією, яка підходить для всіх сімей та ситуацій. Ф.Волш наголошує на важливості кейсового підходу із врахуванням цінностей кожної сім'ї, її структури, стресової ситуації, ресурсів та обмежень. Також виокремлені основні процеси є взаємними, самоорганізованими та інтерактивними у внутрішньому середовищі та між собою. Також зазначені процеси розглядаються як динамічні, адже сценарії оптимального функціонування сім'ї змінюються з часом, відображаючи появу нових проблем, наслідків минулих криз і загальний розвиток сімей протягом їхнього життя, а також через покоління [Walsh, 2016].

Висновки

Згідно з поставленими до розділу завданнями - в першому розділі було проаналізовано різні соціологічні підходи та теоретичні концепції до вивчення сім'ї на трьох рівнях аналізу, такі як: теорія соціального обміну з позиції індивіда, підхід символічного інтеракціонізму через взаємодію членів сім'ї, а також описаний конфліктологічний та системний підходи, де сім'я розглядається як соціальний інститут. На підставі проведеного теоретичного аналізу було вирішено використати таке визначення сім'ї як основу для цієї кваліфікаційної роботи: сім'я - група людей, що пов'язані шлюбними і/чи кровними зв'язками, і/чи ідентифікують себе як сім'ю, які були утворені цілеспрямовано, мають спільну господарсько-економічну діяльність, а також виконують ряд функцій для забезпечення стійкості та відновлення внутрішньої консолідації.

Було диференційовано від категорії "сім'я" такі поняття як сімейні відносини, шлюбні та подружні відносини, союзи/об'єднання. Визначено, що основною відмінністю між сімейними та шлюбно-сімейними відносинами є те, що сімейні відносини можуть існувати незалежно від шлюбного статусу, тоді як шлюбно-сімейні відносини передбачають укладення шлюбного союзу між партнерами, подружні ж відносини, як і шлюбні, є складником загальних сімейних відносин, проте охоплюють характеристики усіх форм шлюбоподібних взаємин. Тому, зважаючи на поширення явища фактичного шлюбу, у даній кваліфікаційній роботі до шлюбних відносин також належатимуть ті союзи між партнерами, коли вони ідентифікують себе як подружжя.

У першому розділі також було розглянуто поняття сімейної динаміки крізь теорію життєвого циклу сім'ї. Особливу увагу приділено сімейній стійкості як частини сімейної динаміки. Було виявлено основні фактори, якими визначається сімейна стійкість: якість комунікації, спільні цінності та цілі, розподіл обов'язків та ролей, підтримка емоційної зв'язаності,

самоідентифікація, здатність до розв'язання конфліктів тощо. Встановлено, що сімейна стійкість є складною, багатовимірною, багаторівневою та динамічною. Тому для дослідження варто враховувати взаємодію індивідуальних, внутрішньогрупових, соціокультурних та інституційних контекстів.

Розділ 2. Вимушена міграція як чинник динаміки подружніх відносин

2.1. Фактор вимушеної міграції в динаміці подружніх відносин

Відповідно до визначення МОМ (Міжнародної організації з міграції) поняття “мігрант” є узагальненою формою позначення осіб, які тимчасово чи постійно змінили місце свого постійного проживання в межах країни чи виїхали за кордон з різних причин [IOM]. У літературі зустрічаються різні теорії міграції, одні з яких акцентують увагу на причинах міграції (push-pull factors), тоді як інші зосереджуються на факторах, які пояснюють тривалість міграції з часом, вплив прибуття мігрантів в приймаючі країни тощо.

Вимушена міграція була виділена С. Беллом, С. Алвес, Є. де Олівейра і А.Зуїном як один із трьох основних типів міжнародного переміщення, до інших двох відносяться трудова та пенсійна міграція. До вимушених мігрантів належать біженці та ті, хто шукають притулок, які були змушені перетнути кордон через воєнні конфлікти та політичну невизначеність, а також переселенці, що втратили житло через забудови та стихійні лиха [Bell, 2010].

Вимушена міграція - складна та багатопланова проблема, яка може впливати на різні аспекти сімейної динаміки, адже переміщення часто фізично відділяють членів сім'ї один від одного у під час відправлення, у транзитних місцях та на місці приймання. Це може призвести до руйнування сімейних зв'язків, зміни ролей та обов'язків членів сім'ї, а також до появи нових викликів та стресів у житті родини. Крім того, вимушена міграція може також

спричинити економічний тиск на сім'ю, зміну соціального статусу та зниження якості життя. Це може призвести до зменшення стійкості сімейних відносин та збільшення ризику конфліктів.

Мохаммед Аббасі-Шавазі та Хосьєн Махмудіан виділили три процеси, які супроводжують вимушену міграцію, та впливають на сім'ю (табл 2):

Таблиця 2.1 Складові міграційного процесу, що мають вплив на сімейну динаміку

Розрив/відірваність	Фізичне розлучення подружньої пари призводить до проблем врегулювання стосунків та змін у сімейній структурі, рольовому розподілі й ідентичності. Підсилювальним фактором стає занепокоєння і невпевненість щодо безпеки сім'ї, її стійкості, відокремлених членів сім'ї; невизначеність та непередбачуваність тривалості перебування нарізно та ймовірності возз'єднання.
Селективність/вибірковість	Передбачає фізичне розлучення сім'ї проте мігранти в місці призначення представляють не загальне населення місця їхнього походження, а радше певну підгрупу (соціально-економічну, регіональну чи ту, яка зіштовхнулась з проблемою), тому зміни в сімейній динаміці, які можна спостерігати протягом періоду міграції, не можна повністю пояснити лише переїздом, оскільки члени сім'ї могли б обрати подібну стратегію,

	навіть якби не мігрували. Члени сім'ї часто протягом тривалого часу перебувають в транзитних місцях для біженців.
Адаптація/інтеграція	При адаптації до суспільства в яке прибули, мігранти поступово уподібнюються до місцевих жителів у своїй поведінці. Це впливає з усвідомлення, що зміна оточуючого середовища може надати мігрантам новий набір ресурсів, таких як освітні можливості, можливість працювати, медичне обслуговування та соціалізація, що можуть впливати на їхню поведінку у шлюбних та сімейних відносинах.

Табл. 2 складено на основі: Abbasi-Shavazipp, 2017: pp. 155–174.

Таким чином вимушена міграція може вплинути на сімейну динаміку через розрив, вибірковість та адаптацію/інтеграцію. Процес розриву передбачає найбільший негативний вплив на сім'ю. У такому випадку припускається, що протягом періоду міграції стійкість сім'ї та/чи шлюбу порушується і часто призводить до постійного розірвання зв'язків. У разі селективної міграції динаміка залишається без передбачуваних тенденцій, оскільки на поведінка членів сім'ї залежить від характеристик групи, яку вони репрезентують. Наприклад особи, які відносяться до нижчого класу, будуть залежні від урядових рішень, - динаміка їх сім'ї не матиме чіткої траєкторії; ті, хто відносяться до вищого класу можуть навпаки пришвидшено інтегруватися та сепаруватися від тривожних подій. Процес адаптації передбачає культурне та/чи структурне уподібнення сімейної динаміки мігрантів до характеристик, що властиві сім'ям на приймаючій території.

Важливим фактором, який об'єднує усі три процеси, є чітке розділення добровільних мігрантів та примусових. Зміни у сімейних відносинах біженців відбуваються інтенсивніше та передбачають форсовану адаптацію структури

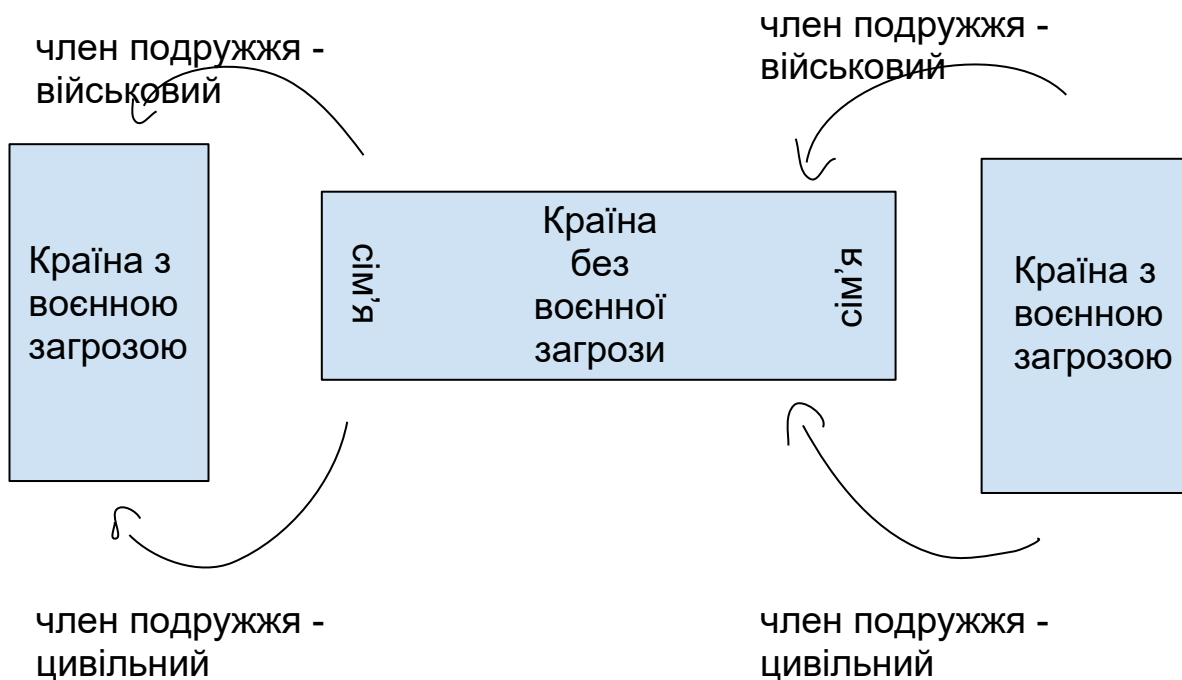
взаємин, адже сім'ї біженців не вибирали роз'єднане життя, не передбачали його та не були до цього підготовлені.

2.2 Дослідження динаміки подружніх відносин в умовах сімейної роз'єднаності через воєнні дії

Воєнні конфлікти суттєво впливають на життя і благополуччя людей, зокрема на їхні сімейні відносини. У ситуаціях примусової роз'єднаності членів подружжя внаслідок воєнних дій сім'ї стикаються з трансформаціями та напруженістю у відносинах, що обумовлює необхідність проведення дослідження для оцінки впливу цієї ситуації на сімейну структуру та взаємини.

Напрямки попередньо проведених досліджень по даній тематиці можна представити наступним чином (мал.2.1):

Малюнок 2.1 Схеми характеристик об'єктів дослідження при вивченні сімейної динаміки в умовах сімейної роз'єднаності через воєнні дії

Мал. 2.1 Складено на основі [Monk,2022; Anderson, 2013; Merolla, 2010; Weine, 2004]

Таким чином вивчення сімейної динаміки базується на розрізненні:

- напрямку міграції - виїзд одного з членів подружжя до країни, де ведуться воєнні дії, чи з неї до безпечного місця;
- статус особи, яка від'їжджає до країни, де ведуться бойові дії - військовий/-ва, що виконує наказ чи цивільна особа, яка має інші стимули;
- статус особи, яка залишається в країні, де ведуться бойові дії - військовий/-ва, що виконує наказ чи цивільна особа, яка має інші примуси.

Незважаючи на те, що всі сім'ї періодично переживають стрес та періоди невизначеності, пов'язані з факторами зайнятості, військова служба часто передбачає планові та довготривалі періоди роз'єднання через розгортання військ. Сім'ї військових надають значущу можливість для вивчення сімей як систем, оскільки вони стикаються з частими змінами та стресовими факторами, які можуть порушити звичний життєвий порядок та вплинути на партнерську взаємодію. Тому дослідницькими об'єктами в першій групі вивчення є сім'ї, де один із членів перебуває на військовій службі та переміщується на тривалий час на територію країни, де йде війна чи військовий конфлікт. Активне інтерес до вивчення сімейної динаміки під час з'явився на початку ХХ ст., через розгортання найбільших військових подій у світі - війні в Афганістані, офіційна назва якої "Operation Enduring Freedom", та в Іраці (Operation Iraqi Freedom). Оскільки більшість учасників бойових дій були громадянами США, цей дослідницький пласт представлений переважно дослідженнями сімей, члени подружжя яких служили/служать в американській армії [MacDermid, 2010].

Одне з найбільших сучасних досліджень було проведене Енді Меролла з Каліфорнійського університету Санта Бабари, який спеціалізується на соціальних комунікаційних процесах. Меролла провів інтерв'ю з 33 дружинами військовослужбовців зі Сполучених Штатів щодо стратегій, які вони використовують для підтримки стосунків з чоловіками під час їх служби. Як результат було виявлено три сфери, в яких та чи інша поведінка жінок були суттєвими для стійкості шлюбу:

- 1) Внутрішньоособистісна сфера - індивідуальний рівень - позитивне мислення, планування майбутнього, консультації з терапевтом, приємні спогади, молитва тощо поза взаємодією з партнером;
- 2) Сфера опосередкованої партнерської взаємодії - міжособистісний рівень - спілкування через електронну пошту, використання камери, месенджерів, телефонну розмову;
- 3) Сфера соціальної підтримки - рівень внутрішньої групової взаємодії та організацій - комунікація в розширеній сім'ї, групі однолітків чи будь-якої іншої групи зі спільними інтересами, дружинами інших військових, представниками підрозділу чоловіка і т.п. задля отримання емоційної підтримки, необхідної їм під час відсутності їхніх партнерів [Merolla, 2010].

Джаред Андерсон та співавтори провели напівструктуровані інтерв'ю з сімома подружніми парами, які демонстрували сімейну стійкість, один із партнерів яких перебував на службі у військово-повітряних силах. Метою було описати, як деякі шлюби продовжують бути стійкими після стресу пережитого під час розгортання військ, та практично випробувати концептуальну схему Ф.Волш. Таким чином було з'ясовано, що стійкість шлюбу в представлених парах, які пережили від 1 до 4 періодів військового відлучення партнерів на термін 4-8 місяців та перебувають у шлюбних відносинах від 3 до 17 років, дійсно реалізовувалась через запропоновану науковицею схему (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 Концептуальна схема сімейної стійкості Ф.Волш у емпіричному дослідженні Дж. Андерсона

Ціннісно - сенсова сфера	Обопільна довіра до партнера, оптимізм, прийняття того, що неможливо змінити, підтримка зв'язку з тими, хто переживає подібні речі (партнери в тилу та ті, хто виконують воєнні завдання), орієнтація на попередній позитивний досвід.
Сфера організаційних процесів	Використання вже успішно випробуваних стратегій комунікації, розподілення обов'язків та гнучкість їх зміни після повернення партнера- військового додому, використання всіх можливостей для зв'язку протягом воєнного розгортання, залучення партнерів до життя один одного, мобілізація мережі підтримки.
Система комунікаційних процесів	Розуміння інформації того як все відбувається в армії, відправлення чітких та послідовних повідомлень, заохочення вираження емоцій, наявність простору для вираження негативних емоцій.

Табл. 2.2 складено на основі: Anderson, 2013.

Таким чином шлюби, де один із партнерів чи обидва є військовослужбовцями, можуть бути стійкими під час мобілізації, якщо пари мають ефективні способи комунікації (здатність вільно спілкуватися, вислуховувати один одного і виражати свої почуття та потреби), підтримують один одного (визнання досягнень та внеску партнера у сімейне життя, а також надання та приймання допомоги у вирішенні щоденних справ і проблем) і мають засоби для подолання стресу та змін.

Наступним великим дослідницьким кейсом є вивчення мігрантів з країн, де ведуться бойові дії. Останнім часом увага науковців зосереджена на конфліктах у Сирії, Венесуелі, Палестині, Ірані, Ємені, Південному Судані,

М'яні тощо. До кінця 2021 року загальна кількість людей, які були змушені покинути свій дім через воєнні конфлікти, насильство, переслідування та порушення прав людини, становила 89,3 мільйона. Це більше ніж удвічі вище, ніж 42,7 мільйона людей, які були стали вимушено переміщеними у 2008 році, і це найбільша кількість вимушених мігрантів з часів Другої світової війни. До ескалації російсько-української війни на початку 2022 року Сполучені Штати Америки були світовим лідером із кількості офіційно запрошених заяв на отримання притулку [UNHCR, 2022], тому передбачувано, що вивчення розділених сімей та подружжя обмежується переважно тими представниками, які є доступними.

Одне із небагатьох досліджень динаміки всередині сімей біженців було проведене Стівеном Вейном та співавторами у вигляді фокус-групових інтерв'ю з 125 боснійськими біженцями - учасниками групи підтримки. В ході дослідження Вейн виділив два типи сімей відповідно до характеристик їх динаміки: сім'ї, що тікають від війни та сім'ї, що відновлюють життя. Аналіз проходив крізь чотири сфери, зміни в яких відображають сімейну динаміку: сімейні ролі та обов'язки; цінності, погляди та комунікація в подружжі; стосунки з іншими членами родини; зв'язки з етнічною та національною спільнотою. Для сімей, які перебували в стані втечі від війни, характерним була організація життя через потреби дітей, (якщо вони наявні), зменшення тривалості сімейного часу, через велике робоче навантаження, зменшення позиції влади чоловіків сприймалося як виклик, оскільки зайнятість жінок позбавляла їх монополії на роль годувальників, відсутність простору для обговорення травмуючої події, страх неприйняття переживань одного із партнерів. Структура цих сімей хитка та розділена, адже не всі мали змогу чи бажання емігрувати. Все більше боснійців відмічали, що занурення в американське життя та культуру викликає почуття втрачання зв'язку зі своєю етнічністю. Особливо це стосується сімей з дітьми, які швидко асимілюються в новому середовищі на відміну від батьків. Сім'ї, які Вейн назвав такими, що

відновлюють життя, зосереджені на конструктивних способах впоратися з несприятливими обставинами. Поширеним є висловлення довіри, відкритість до змін та приймання найбільш оптимального розподілу ролей, відчуття сімейної єдності незважаючи на фізичну дистанцію, відкрита комунікація та спільне вирішення проблем, відкритість у вираженні та прийнятті емоцій. У сім'ях з неповнолітніми дітьми важливу роль приділяли етнічному вихованню. Батьки вважали, що незважаючи на адаптацію до американського життя та соціалізацію їх дітей тут, усвідомлення своєї культурної спадщини дозволить їхнім родинам зберегти зв'язки з Боснією та Герцеговиною [Weine, 2004].

Відповідно до запропонованої вище типології досліджень (мал.1), сім'ї, в яких хтось із подружжя повернувся на територію, де ведуться бойові дії, чи залишився там, коли інші члени сім'ї мігрували, є найменш вивченими об'єктами. Їх аналіз є скоріше випадковим в процесі дослідження, ніж цілеспрямований відбір респондентів та постановка завдань. Наприклад у дослідженні Вейна, пор яке йшлося вище, був розглянутий кейс жінки-емігрантки, чоловік якої перебував у Боснії під час війни. Було відзначено, наскільки почуття внутрішньої провини та проблематична комунікація з дітьми й партнером ускладнювали сімейне життя. Також в цьому дослідженні було виявлено прагнення до возз'єднання сімей на домашній території і проблеми, з якими зіштовхується подружжя при цьому, через досвід війни, який вони прожили порізно [Weine, 2004].

Таким чином можна стверджувати, що дослідницькі тенденції в напрямку вивчення сімейної динаміки в умовах роз'єднання через воєнні дії мають ряд характерних рис:

- Домінування американських дослідників, через участь армії США в конфліктах по всьому світу та концентрацію біженців в країні. Цей перекис також створюється за рахунок публікацій в міжнародних журналах, адже локальні дослідження в європейських країнах не такі популяризовані через публікації національними мовами;

- Зважаючи на те, що поняття сімейної динаміки є міждисциплінарним, в емпіричних дослідженнях переважають психологічні підходи та допоміжні категорії такі як депресія та ПТСР (посттравматичний стресовий розлад);
- Відсутність винятково соціологічних досліджень: до вивчення сімейної динаміки біженців долучають демографи, психологи, спеціалісти в напрямку комунікацій, соціальні працівники тощо;
- Дослідження стійкості сімейних відносин проводяться переважно з використанням якісних методів: глибинного/напівструктурованого інтерв'ю фокус груп.

2.3. Особливості вимушеної міграції українців під час ескалації російсько-української війни

За звітом Управління ООН з координації гуманітарних питань на травень 2023 року 8,1 мільйонів українців - біженці в європейських країнах, з яких понад 5 мільйонів мають офіційний статус отримувачів тимчасового захисту чи подібних національних програм захисту [UNFPA, 2023]. Українська еміграція в порівнянні з іншими військово-міграційними рухами останніх років має ряд важливих відмінностей. Відповідно до Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" та Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24.02.2022 р. на час дії воєнного стану в країні існують обмеження щодо виїзду за межі України чоловіками від 18 до 60 років, з метою забезпечення наявності достатнього числа військовослужбовців та резервістів на території країни для потреб оборони та безпеки. Заборона покидати територію України не є тотальною та існують категорії чоловіків, що можуть виїздити за кордон: ті, що не входять до вікової групи, особи з інвалідністю, багатодітні батьки) [ВРУ, 1993; ВРУ 2022]. Регуляція потоку осіб, що перетинають кордон, сприяло утворенню особливої

гендерної структури біженців. Така міграція характеризується фемінізацією, а також значним відсотком дітей та працездатних осіб з високим кар'єрним потенціалом [Kolly-Shamne, 2022; Andrews, 2022; Thakur, 2023].

Для створення соціально-демографічного портрету українського біженця в перші місяці російської агресії Анжелікою Коллі-Шамне з Херсонського державного університету у кооперації з UniDistance Switzerland було проведено опитування через два місяці після ескалації війни. Отримані результати свідчать про відмінність гендерної структури української міграції, спричиненої війною, від інших міграційних рухів [Kolly-Shamne, 2022]. За офіційними даними, у більшості міграційних рухів значну частку становлять молоді неодружені чоловіки [Hudson, 2016], однак у випадку української еміграції переважають жінки з дітьми. що ставить перед ними багато викликів. Найбільш поширеними є проблеми догляду за дітьми, адже виховання в більшості випадків зводяться до суто материнського впливу, що також обмежує можливості працевлаштування жінок, наслідком чого часто стає їх прагнення до повернення додому. Багато українських мігранток мають тяжкий емоційний стан, спричинений віддаленістю від родини та необхідністю самостійно вирішувати всі побутові, адміністративні та медичні проблеми. Тривала віддаленість, "подвійна зайнятість" жінок вдома та на роботі, а також необхідність самостійного прийняття всіх рішень та відчуття повної відповідальності за них мають вплив на динаміку подружніх відносин [Kolly-Shamne, 2022].

До подібних результатів прийшла і Моніка Тхакур, яка за допомогою глибинних інтерв'ю досліджувала, як вимушено переміщені українські жінки в Канаді розуміють ситуації, в яких вони опинились, розповідаючи історії їх переселення, життя до повномасштабного вторгнення та після, уявлення про майбутнє. Одним із висновків, до якого прийшла дослідниця, було те, як жінки сприймають свій досвід відмінним від того, який переживають чоловіки. Респондентки зазначали, що не мають достатньої підтримки від чоловіків,

коли вони змушені працювати й піклуватися про своїх дітей самостійно; а відчуття пригнічення та приниження від низхідної мобільності, недооцінювання їх компетенцій в іншій країні підсилюється цінністю чоловіка в Україні [Thakur, 2023].

Висновки

Відповідно до поставлених завдань у другому розділі було визначено, що вимушена міграція є складною проблемою, яка може призводити до розриву сімейних зв'язків, зміни ролей та обов'язків членів сім'ї, а також до економічного тиску, зміни соціального статусу та зниження якості життя. З'ясовано, що на динаміку вимушено переміщених осіб впливають процеси розриву, селективності та адаптації/інтеграції. Розрив сімейних зв'язків має найбільший негативний вплив на сім'ю, тоді як селективність та адаптація/інтеграція визначаються характеристиками мігрантів та їхньої групи. Добровільні та примусові мігранти відрізняються впливом на сімейні відносини, причому примусова міграція може вимагати більш форсованої адаптації сімейних структур.

Примусова роз'єднаність членів подружжя через воєнні дії призводить до трансформацій і напруженості у сімейних відносинах. Було з'ясовано, що вивчення сімейної динаміки у таких ситуаціях спрямовується аналізу різних факторів, включаючи напрямок міграції, статус особи, яка від'їжджає або залишається в зоні конфлікту. Сім'ї військовослужбовців є важливим об'єктом досліджень, оскільки вони зазнають постійних змін і стресових ситуацій, які можуть вплинути на партнерську взаємодію. Іншу групу досліджень складають вивчення сімей мігрантів із територій, де ведуться бойові дії. Кейси вивчення переміщення партнерів не пов'язаних з військовою справою та тих, хто залишається в країні, де триває війна не є відокремленими від дослідження міграційного досвіду та траєкторій. Запропоновані попередні дослідження

показали, що для збереження стійкості шлюбу в умовах роз'єднаності важливі позитивне мислення, ефективна комунікація, соціальна підтримка.

Під час аналізу дослідницьких кейсів, було виявлено тенденції міждисциплінарного підходу до вимушеної міграції з перевагою психологічних понять; а також визначено США як основне середовище для вивчення даної теми, через лідерство прийому біженців та участі військових у воєнних конфліктах.

Зважаючи на міграційну хвилю до європейських країн, яку викликала ескалація російсько-української війни, дослідники відзначають нові властиві їй тенденції. Гендерний перекіс вимушених переселенців та виклики, які наслідують його, надають вивченню сімейної динаміки та стійкості шлюбів неабиякої актуальності.

Розділ 3. Розробка дизайну дослідження впливу вимушеної міграції на динаміку подружніх відносин українських біженців

Вимушена міграція як внаслідок збройних конфліктів та воєнних дій, є однією з глобальних соціальних та гуманітарних проблем сучасного світу. Ескалація російсько-української війни у лютому 2022-го року, спричинила масове переміщення населення як в межах України, так і закордоном. Подружжя як основна одиниця сімейного життя одним із перших реагує на зміни та виклики внаслідок такої міграції. Втрата родинного оточення, зміна соціального та економічного статусу, стрес та нестабільність - це лише деякі з факторів, які можуть впливати на відносини в парі. У цьому розділі буде запропоновано дослідницький інструментарій для вивчення впливу вимушеної міграції через російсько-українську війну на динаміку сімейного життя (динаміку подружніх відносин).

Метою потенційно проведеного дослідження є з'ясувати, як вимушена міграція через російсько-українську війну впливає на подружжя та їхні взаємини. Ми ставимо перед собою завдання з'ясувати зміни в соціально-економічних ролях кожного партнера, якості та способах комунікації, вирішення конфліктів, розподіл обов'язків та підтримки відносин. Враховуючи те, що міграція може мати різні наслідки для різних соціальних груп, нами будуть враховані такі фактори, як вік, стать, освіта, соціальний статус та інші. Зважаючи на поширеність методу кейс-стаді для глибинного розгляду кожного окремого випадку вимушеної еміграції, структуроване анкетування надасть можливість отримати широкий кількісний погляд на проблему.

Особливості відбору респондентів

Протягом періоду з 24 по 28 лютого, з початку ескалації російсько-української війни, близько 653 356 українських біженців перетнули кордон з метою пошуку захисту в сусідніх країнах [UNHCR, 2022]. Зважаючи на

стрімке розгортання міграційної хвилі Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) погодило черговий план реагування на потік біженців (Refugee Response Plan). З 2012 року коли перший RRP було створено задля потреб сирійських біженців, такі плани продовжують розроблятися для координації регіональних організацій з допомоги вимушено переміщених осіб. Наразі найбільша кількість осіб із запитом на тимчасовий прихисток розміщена в Польщі (1605738 осіб), Чеській республіці (519964 осіб) та Болгарії (159225 осіб); також серед країн, які доєднались до RRP, прихисток значній частині українців надають Румунія, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія й Угорщина. Для деякого наведені вище країни є проміжними територіями, оскільки їхнім кінцевим пунктом є інші країни Європейського Союзу. Серед країн не центрально-східного регіону лідерами з прийняття біженців є Німеччина (945218 осіб), Велика Британія (205800 осіб), Іспанія (177228 осіб), Італія (175107), Франція (118994 осіб) [ODP, 2023].

У зв'язку зі складним характером вимушеної міграції та особливими умовами, що супроводжують переселення біженців, відбір респондентів стає викликом для дослідників. Наявність точних та достовірних даних про українських біженців, гендерно-віковий розподіл, їхнє місце перебування є обмеженою. Це пов'язано з обмеженням доступ до такої інформації з питань конфіденційності або безпеки, відсутністю реєстрації переміщень в межах Європи, а особливо з відсутністю єдиного централізованого механізму збору інформації про мігрантів, що ускладнює отримання загальної статистики. Наразі ми обмежимося такими характеристиками для респондентів: заміжні жінки - вимушені переселенки з України, які мешкають за кордоном з 24 лютого 2022 року. Кількість респондентів, які перебувають в країнах, наближених до кордону з Україною (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова) та у віддалених (решта країн ЄС + Швейцарія та Сполучене Королівство), має бути пропорційно співвіднесена 1:1. Запропонована анкета доцільна для респонденток, чії чоловіки залишилися в

Україні. Варто відзначити, що ідентифікація відносин як шлюбних для запропонованого інструментарію базується на особистому сприйнятті респонденток себе як заміжніх, адже в дослідженнях, спрямованих на вивчення міжособистісних відносин, юридичний статус може бути менш суттєвим, ніж самосвідомість осіб щодо свого шлюбного статусу.

Структура анкети включає наступні блоки для збору інформації (Додаток 1):

- “Структура сім’ї” включає змінні a1-a5: інформація про сімейний стан, тривалість шлюбу, наявність неповнолітніх дітей та їх кількість;
- “Економічна ситуація” включає змінні b1-b2: інформація про те, яким чином співвідносять доходи сім’ї та яку частку приносять/ приносить кожен член подружжя у сімейний бюджет;
- "Динаміка та інтенсивність частоти контакту" включає змінні c1-c7: інформація про частоту й тривалість контактів членів подружжя;
- "Шлюбна стійкість" включає змінні d1-d2: інформація про самооцінку комунікації, організації подружнього життя та загального задоволення життям;
- "Індивідуальна міграційна траєкторія" включає змінні e1-e13: соціально-демографічний блок та інформація про країну, в якій зараз перебуває респондентка, з ким виїхала, хто залишився в Україні, чи/ коли планує повернення в Україну.

Блок “Шлюбна стійкість” розроблений на основі шкали оцінки сімейної стійкості (Family Resilience Assessment Scale, далі FRAS). FRAS була створена Мегген Такер-Сіксбі на основі теоретичної моделі стійкості сім’ї Ф.Волш. Це інструмент, призначений для вимірювання рівня резилієнтності сімей, тобто здатності протистояти стресовим ситуаціям та відновлюватися після них. Анкета FRAS складається з субшкал, які оцінюють різні аспекти сімейної стійкості. Субшкала сімейного спілкування та вирішення проблем включає твердження про обмін інформацією та почуттями в зрозумілий і відкритий

спосіб під час вирішення проблем. Одна з підшкал - використання соціально-економічних ресурсів - досліджує питання внутрішніх і зовнішніх стандартів, які допомагають сім'ї здійснювати повсякденні завдання шляхом використання доступних ресурсів. Інша підшкала - збереження позитивного прогнозу - відноситься до надії на подолання труднощів і виживання у важкі часи, використовуючи наявні можливості. Субшкала сімейного зв'язку стосується реалізації поваги до різних членів сім'ї і прийняттям їхніх індивідуальних різниць. Субшкала сімейної духовності відноситься до системи цінностей, яка надає життю сенс і значення, а також розділення духовного досвіду з іншими членами сім'ї й громади. Субшкала "Здатність осмислити нещастя" визначає, як сім'я сприймає важкі події як невід'ємну частину життя [Tucker - Sixbey, 2005; Gardiner, 2019; Europe situation, 2022].

М. Такер - Сіксбі використовує поняття сім'ї не як біологічної одиниці, а орієнтується на самовизначення респондентів. Проте, зважаючи на те, що анкета FRAS придатна до вимірювання сімейної стійкості враховуючи усіх членів родини, незважаючи на їх кількість (мінімальна кількість осіб у сім'ї двоє), вона потребувала адаптації до використання лише для шлюбної пари [Tucker - Sixbey, 2005]. Шляхом аналізу теоретичних моделей Ф.Волш, К.Генрі та С.Вейна та емпіричної шкали М.Такер-Сіксбі, було запропоновано змінні для визначених трьох головних сфер стійкості шлюбних відносин (табл. 3.1):

- сфера сімейних цінностей містить твердження щодо сімейної єдності, впевненості в стосунках та довіри;
- сфера роліві очікування об'єднує твердження щодо правил подружнього життя, їх стійкості, уваги та підтримки в стосунках, участі у прийнятті рішень; також до цієї сфери опосередковано відносяться змінні b1.1, b1.4, b2.1, b2.4, які ілюструють, хто займав роль "годувальника сім'ї";

- сфера комунікації та управління конфліктами містить твердження щодо відкритості комунікаційного процесу та швидкості вирішення конфліктів.

Таблиця 3.1 Стійкість шлюбних відносин

Фрома Волш		Керолін Генрі	Стівен Вейн	Змінна		
Система переконань	Надання значень кризовим подіям:	Система значень	Ціннісно - сенсова сфера	Сімейні цінності	d1.3	Я відчуваю себе єдиним цілим зі своїм чоловіком
	Позитивно скерований світогляд				d1.6	Існують сумніви, що наш шлюб впорається з будь-якими труднощами
	Трансцендентність та духовність				d1.13	Я можу покластися на свого чоловіка за будь-яких обставин
d1.14		Моєму чоловіку важко покластися на мене за будь-яких обставин -				
d1.12		Комунікація з чоловіком НЕ приносить мені радість та задоволення				
d1.21	Мені важко повністю довіряти своєму чоловікові					
Система організаційних процесів	Гнучкість	Система контролю Система технічного обслуговування Система реагування на стрес	Сфера організаційних процесів	Рольові очікування	d1.1	Наші подружні стосунки достатньо гнучкі, щоб адаптуватися до умов в несподіваних ситуаціях.
					d1.2	Правила подружнього життя в нашому шлюбі стійкі незалежно від змін потреб та умов.
					d1.18	Я не відчуваю достатньо любові та турботи від свого чоловіка
	d1.19				Я приділяю достатньо любові та уваги своєму чоловікові	
	d1.20				Ми з чоловіком стали дещо більш віддаленими один від одного	
Зв'язність	d1.4	Ми рівноцінно приймаємо участь у прийнятті важливих сімейних рішень				

Фрома Волш		Керолін Генрі	Стівен Вейн	Змінна		
	Мобілізація соціально-економічних ресурсів				d1.15	Мій чоловік приймає мене такою, яка я є
					d1.10	Мій чоловік отримує достатньо підтримки від мене
					d1.9	Я не відчуваю достатньо підтримки від свого чоловіка
Система комунікаційних процесів	Ясність/чіткість	Система емоцій	Система комунікаційних процесів	Комунікація та управління конфліктами	d1.8	Ми здатні швидко долати конфліктні ситуації
					d1.7	Я можу бути чесною та відвертою зі своїм чоловіком
	Відкритий емоційний обмін				d1.11	Ми радимось один з одним перед прийняттям тих чи інших рішень
					d1.16	Я рідко обговорюю з чоловіком свої проблеми та тривоги
	Спільне вирішення проблем				d1.17	Я завжди слухаю чоловіка, коли він розповідає про свої хвилювання та проблеми
					d1.5	Мій чоловік завжди ставиться до мене із розумінням

Табл. 3.1 складено на основі: Walsh, 2016: №13; Walsh, 2016; Walsh, 2015; Wein, 2004; Henry, 2015; Tucker - Sixbey, 2005; Gardiner, 2019.

Висновки

У даному розділі дипломної роботи було запропоновано дослідницький інструментарій для вивчення впливу вимушеної міграції через російсько-українську війну на динаміку сімейного життя, зокрема на подружні взаємини. Наразі доступ до точних та достовірних даних про українських біженців, їхній гендерно-віковий розподіл та місце перебування обмежений, через відсутність централізованого механізму збору даних про мігрантів, що становить виклик у зборі інформації. Для перспективного дослідження респондентками будуть заміжні жінки - вимушені переселенки з України, які проживають за кордоном з 24 лютого 2022 року. Їх кількість буде пропорційно розподілена між країнами, що межують з Україною та іншими країнами Європейського Союзу. Анкета включає блоки, що досліджують структуру сім'ї, економічну ситуацію, динаміку та інтенсивність контактів у подружжі, шлюбну стійкість та індивідуальну міграційну траєкторію. Перший блок "Структура сім'ї" збирає інформацію про сімейний стан, тривалість шлюбу, наявність неповнолітніх дітей та їх кількість. Другий блок "Економічна ситуація" вивчає співвідношення доходів сім'ї та внесок кожного члена подружжя у сімейний бюджет. Третій блок "Динаміка та інтенсивність частоти контакту" досліджує частоту та тривалість контактів між членами подружжя. Четвертий блок "Шлюбна стійкість" базується на шкалі оцінки сімейної стійкості (FRAS) і оцінює різні аспекти шлюбної стійкості. Останній блок "Індивідуальна міграційна траєкторія" збирає інформацію про соціально-демографічні характеристики та деталі міграції респондентів. Аналізуючи теоретичні моделі та емпіричні дослідження, було запропоновано змінні для визначених трьох головних сфер стійкості шлюбних відносин: сімейні цінності, рольові очікування, комунікація та управління конфліктами.

Висновки

Вимушена міграція – проблема, яка ставить численні виклики перед подружнім відносинами, серед яких – розрив сімейних зв'язків, зміна ролей та обов'язків у сім'ї, економічний тиск, зміна соціального статусу тощо. У даній кваліфікаційній роботі було розглянуто поняття динаміки подружніх відносин та зміни в них викликані вимушеною міграцією. Відповідно до поставлених завдань для першого розділу було проаналізовано різні соціологічні підходи до вивчення сім'ї, такі як теорія соціального обміну, символічний інтеракціонізм, конфліктологічний та системний підходи. Обрані теоретичні рамки дозволили розглянути сім'ю на індивідуальному рівні, у контексті міжособистісної взаємодії та як соціальний інститут. Базуючись на теоретичному аналізі, було запропоновано визначення сім'ї, що враховує шлюбні та кровні зв'язки, спільну господарсько-економічну діяльність та реалізацію функцій, які забезпечують стійкість та консолідацію сімейного життя. Також було розглянуто сімейну динаміку через призму теорії життєвого циклу сім'ї. Особлива увага була приділена сімейній стійкості, яка визначається такими факторами, як якість комунікації, спільні цінності та цілі, розподіл обов'язків та ролей, емоційна зв'язаність, самоідентифікація та здатність до розв'язання конфліктів. Було встановлено, що сімейна стійкість є складною та багатовимірною, залежною від взаємодії різних контекстів.

У другому розділі на основі теоретичного аналізу було досліджено роль фактору вимушеної міграції у формуванні подружньої динаміки. Таким чином динаміку вимушено переміщених осіб визначають процеси розриву, селективності та адаптації/інтеграції. Характерні риси досліджень особливості динаміки сімей у контексті їх роз'єднаності через воєнні дії були сформовані в типологію, де головним критерієм були статус переміщеної особи з подружньої пари та стан війни/миру в країну переміщення. Було визначено, що найбільш дослідженою є динамік подружніх відносин, де один із подружжя є військовослужбовцем та бере участь відповідно до потреби розгортання

військ, що обумовлює популярність психологічного підходу до вивчення вимушеної міграції та концентрацію емпіричних досліджень в США. Відповідно до п'ятого завдання, було визначено такі особливості хвилі української еміграції, через розгортання Росією повномасштабної війни, як масовість, переважаючий статус легального дозволу на перебування, що передбачає ширші можливості до суспільної інтеграції, гендерний перекик.

У третьому розділі дипломної роботи було запропоновано дослідницький інструментарій для вивчення впливу вимушеної міграції через російсько-українську війну на сімейну динаміку, зокрема на подружні взаємини. Потенційне дослідження стосується опитування заміжніх жінок - вимушених переселенок з України, які проживають за кордоном з 24 лютого 2022 року. Анкета включатиме блоки, що досліджують структуру сім'ї, економічну ситуацію, динаміку та інтенсивність контактів у подружжі, шлюбну стійкість та індивідуальну міграційну траєкторію. Запропоновані змінні для визначених сфер стійкості шлюбних відносин включають сімейні цінності, рольові очікування, комунікацію та управління конфліктами. Через поширеність якісних методів дослідження досвідів вимушеної міграції українок, запропонований інструментарій покликаний оцінити поширеність стану елементів сімейної стійкості серед них. Однак, обмеженість такого дослідження полягає в складності доступу до точних і достовірних даних про українських біженців, через відсутність централізованого механізму збору даних.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993р. № 3543-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
2. Методологічні положення зі статистичного аналізу природного руху населення, затверджені наказом Держстату від 08.02.2013 №39 [Електронний ресурс]/Державна служба статистики України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0039832-13#Text>.
3. Митрофанова О. Правове регулювання фактичних шлюбних відносин [Електронний ресурс] / Олена Митрофанова // Департамент цивільного законодавства та підприємництва Міністерства юстиції України – Режим доступу до ресурсу: https://minjust.gov.ua/m/str_8795.
4. Стаття 21 сімейного кодексу України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
5. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022р. № 64/2022 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
6. Abbasi-Shavazi M. Family Dynamics in the Context of Forced Migration / M. Abbasi-Shavazi, H. Mahmoudian, R. Sadeghi. // Demography of Refugee and Forced Migration. – 2017. – pp. 155–174.
7. Adamsons K. Through the Looking Glass: Reexamining Symbolic Interactionism’s Past and Forecasting its Future / K. Adamsons, M. Carter // Sourcebook of Family Theories and Methodologies: A Dynamic Approach / K. Adamsons, M. Carter., 2022. – pp. 127–145.

8. Armour M. Family Life Cycle Stages / M.A. Armour. // Journal of Family Social Work. – 1995. – №1. – pp. 27–42.
9. Boertien D. Why does women’s education stabilize marriages? The role of marital attraction and barriers to divorce / D. Boertien, J. Härkönen. // Demographic Research. – 2018. – №38. – pp. 1241–1276.
10. Bryant C. Conceptualizing Family Stress: A Trend Toward Greater Context / C. Bryant, C. Awosan // Sourcebook of Family Theories and Methodologies: A Dynamic Approach / C. Bryant, C. Awosan., 2022. – pp. 99–117.
11. Burgess E. The family as a unity of interacting personalities / Ernest W. Burgess. // 7. – 1926. – №1. – pp. 3–9.
12. Carter E. Chapter 1: The life cycle in its changing context / E. Carter, M. McGoldrick // The family life cycle: An overview / E. Carter, M. McGoldrick., 1980. – pp. 1–48.
13. Carter M. Symbolic Interactionism / M. Carter, C. Fuller. // Sociopedia.isa. – 2015. – pp. 1–17.
14. Europe situation: data and trends - arrivals and displaced populations (February 2022) [Electronic resource] // United Nations High Commissioner for Refugees. – 2022. – Resource access mode: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/92940>.
15. Family Consequences of Refugee Trauma / [S. Weine, N. Muzurovic, Y. Kulauzovic etc.]. // Family Process. – 2004. – №43. – pp. 147–160.
16. Family Resilience Assessment Scale (FRAS) [Electronic resource] // Psychological scales – Resource access mode: <https://scales.arabpsychology.com/s/family-resilience-assessment-scale-fras/>.
17. Feminized forced migration: Ukrainian war refugees / [J. Andrews, J. Isański, M. Nowak etc.]. // Women's Studies International Forum. – 2023. – №99.-pp. 1-11.

18. Fingerman K. Applications of Family Systems Theory to the Study of Adulthood / K. Fingerman, E. Bermann. // *The International Journal of Aging and Human Development*. – 2000. – №51. – pp. 5–29.
19. Gardiner E. A psychometric study of the Family Resilience Assessment Scale among families of children with autism spectrum disorder / E. Gardiner, G. Iarocci, L. Mâsse. // *Health and Quality of Life Outcomes*. – 2019. – №17. – pp. 1–10.
20. Glass V. “We Are with Family”: Black Lesbian Couples Negotiate Rituals with Extended Families / Valerie Q. Glass. // *Journal of GLBT Family Studies*. – 2014. – №10. – pp. 79–100.
21. Global trends: forced displacement in 2021 [Electronic resource] // United Nations High Commissioner for Refugees. – 2022. – Resource access mode: <https://www.unhcr.org/media/40152>.
22. Hartmann H. The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a more Progressive Union / Heidi I. Hartmann. // *Capital & Class*. – 1979. – pp. 1–33.
23. Henry C. Family Resilience: Moving into the Third Wave / C. Henry, A. Morris, H. Amanda W. // *Family Relations*. – 2015. – №64. – pp. 22–43.
24. Henry C. Family Resilience Theory / C. Henry, A. Harrist // *Sourcebook of Family Theories and Methodologies: A Dynamic Approach* / C. Henry, A. Harrist., 2022. – (1). – pp. 65–91.
25. Hudson V. Europe’s Man Problem: Migrants to Europe skew heavily male—and that’s dangerous. [Electronic resource] / Valerie Hudson // *POLITICOMAGAZINE*. – 2016. – Resource access mode: <https://www.politico.com/magazine/story/2016/01/europe-refugees-migrant-crisis-men-213500/>.
26. IOM Definition of "Migrant" [Electronic resource] // International Organization for Migration – Resource access mode <https://www.iom.int/about-migration>.

27. Kolly-Shamne A. Socio-Psychological Online Survey of Ukrainian Forced Migrants in the First Months of the War in 2022: General Characteristics of the Study and Methodological Aspects of Data Collection on Facebook / Anzhelika Kolly-Shamne. // *Pedagogy and Psychology*. – 2022. – №8. – pp. 53–66.
28. Lenzer G. Social Statics, or Theory of the Spontaneous Order of Human Society / Gertrud Lenzer // *Auguste Comte and Positivism: The Essential Writings* / Gertrud Lenzer. – New York: Routledge, 1998. – (1). – Chapter 5.
29. MacDermid Wadsworth S. Family Risk and Resilience in the Context of War and Terrorism / Shelley M. MacDermid Wadsworth. // *Journal of Marriage and Family*. – 2010. – №72. – pp. 537–556.
30. Maume D. Can Men Make Time for Family? Paid Work, Care Work, Work-family Reconciliation Policies, and Gender Equality / D. J. Maume. // *Social Currents*. – 2016. – №3. – pp. 43–63.
31. McCubbin H. Typologies of Resilient Families: Emerging Roles of Social Class and Ethnicity / H. McCubbin, M. McCubbin. // *Family Relations*. – 1988. – №37. – pp. 247–254.
32. Merolla A. Relational Maintenance during Military Deployment: Perspectives of Wives of Deployed US Soldiers / Andy J. Merolla. // *Journal of Applied Communication Research*. – 2010. – №38. – pp. 4–26.
33. Migration and Land Use Change in Europe: A Review / S. Bell, S. Alves, A. Zuin, E. Silveirinha de Oliveira. // *Living Reviews in Landscape Research*. – 2010. – №4. – pp. 1–49.
34. Monk J. Application: Family Systems Theory in the Military Context / J. Monk, C. Marini // *Sourcebook of Family Theories and Methodologies: A Dynamic Approach* / J. Monk, C. Marini., 2022. – pp. 227–233.
35. Murdock G. Social structure / George Peter Murdock. – New York: The Macmillan Company, 1950. – 336 p.

36. Parsons T. Family: Socialization and Interaction Process / T. Parsons, R. Bales. – Abingdon: Routledge, 1956. – 440 p. – (1).
37. Patterson J. Integrating Family Resilience and Family Stress Theory / Joän M. Patterson. // Journal of Marriage and Family. – 2002. – №64. – pp. 349–360.
38. Resilience in Military Marriages Experiencing Deployment / J. Anderson, Y. Amanor-Boadu,, S. Stith, R. Foster // Handbook of Family Resilience / J. Anderson, Y. Amanor-Boadu,, S. Stith, R. Foster., 2013. – pp. 105–118.
39. Sassler S. Cohabitation and Marriage: Complexity and Diversity in Union-Formation Patterns / S. Sassler, D. Lichte. // Journal of Marriage and Family. – 2020. – №82. – pp. 35–61.
40. Social Exchange Theory / K. Cook, C. Cheshire, E. Rice, S. Nakagawa // Handbook of Social Psychology / K. Cook, C. Cheshire, E. Rice, S. Nakagawa., 2013. – (2). – pp. 61–88.
41. Stryker S. Symbolic Interaction as an Approach to Family Research / Sheldon Stryker. // Marriage and Family Living. – 1959. – pp. 111–119.
42. Thakur M. War, women and forced displacement / Monika Thakur. // Women's Studies International Forum. – 2023. – №98. – pp. 1–7.
43. Therborn G. Family Systems of the World: Are They Converging? / Göran Therborn // The Wiley Blackwell Companion to the Sociology of Families / Göran Therborn., 2014. – pp. 1–19.
44. Tucker - Sixbey M. Chapter 1: Introduction / Meggen Tucker - Sixbey // Development of the Family Resilience Assessment Scale to identify family resilience constructs / Meggen Tucker - Sixbey., 2005. – pp. 1–8.
45. Ukraine Emergency Situation Report #18 [Electronic resource] // UNFPA. – 2023. – Resource access mode: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-emergency-situation-report-18-17-may-2023>.

46. Ukraine Refugee Situation [Electronic resource] // Operational Data Portal. – 2023. – Resource access mode: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
47. Wagner M. On Increasing Divorce Risks / Michael Wagner // Divorce in Europe: New Insights in Trends, Causes and Consequences of Relation Break-ups / Michael Wagner., 2020. – European Studies of Population. – pp. 37–61.
48. Walsh F. Chapter 1: Foundations of a Family Resilience Approach / Froma Walsh // Strengthening Family Resilience / Froma Walsh. – New York: Guilford Publications, 2016. – pp. 3–21.
49. Walsh F. Family resilience: a developmental systems framework / Froma Walsh. // European Journal of Developmental Psychology. – 2016. – №13. – pp. 313–324.
50. Walsh F. The New Normal: Diversity and Complexity in 21st-Century Families / Froma Walsh // Normal Family Processes Fourth Edition / Froma Walsh. – New York: Guilford Publications, 2015. – pp. 3–27.

Інструментарій дослідження

Шановні учасниці опитування!

Запрошуємо вас взяти участь у нашому дослідженні, яке спрямоване на вивчення динаміки шлюбних відносин під час переживання досвіду вимушеної міграції. Ваша думка є важливим фактором у розумінні ситуації серед українських подружжів, які зазнали подібного досвіду.

Ви були випадково відібрані для цього опитування. Ваші відповіді будуть конфіденційними. Усі отримані дані будуть аналізуватись тільки узагальнено, без розголошення особистої інформації.

Для заповнення анкети, будь ласка, уважно прочитайте кожне запитання та виберіть одну або кілька відповідей, які найкраще описують вашу ситуацію. Оберіть відповідний варіант, натиснувши на поле біля нього. Деякі питання дозволяють додати свій варіант відповіді. Просимо вас бути уважними та надавати відповіді на всі запитання.

Важливо зауважити, що в анкеті не існує правильних і неправильних відповідей. Нас цікавить саме ваш досвід та його особливості.

Дякуємо за згоду взяти участь в опитуванні!

а1. Вкажіть, будь ласка, ваш сімейний стан:

1. Ніколи не була у шлюбі
2. Перебуваю у зареєстрованому шлюбі
3. Перебуваю у фактичному, незареєстрованому шлюбі
4. Розлучена офіційно
5. Розійшлась, хоч офіційно не розлучена
6. Вдова
7. Інше (впишіть): _____

а2. Як давно ви вважаєте ваші з партнером стосунки подружніми?

1. Менше ніж пів року
2. Протягом останнього року
3. Протягом останніх трьох років
4. Протягом останніх п'яти років
5. Протягом останніх десяти років
6. Більше десяти років

а3. Чи є у вас діти і якого вони віку? (Відмітьте всі відповіді, що підходять)

1. Дітей не маю
2. Маю дітей віком до 6 років
3. Маю дітей віком 6-9 років
4. Маю дітей віком 10-14 років
5. Маю дітей віком 15-18 років
6. Маю дітей віком понад 18 років

а4. Скільки загалом у Вас дітей віком до 18 років? _____ осіб

а5. Для скількох дітей ваш теперішній чоловік є біологічним батьком? _____

Яку частку в сімейному бюджеті склали наступні види доходів до моменту повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року:

		Понад 90%	Близько 75%	Близько 50%	Близько 25%	Менше 10%	Немає такого виду доходів	Важко відповісти
b1.1	Ваша заробітна плата							
b1.2	Накопичені в минулому заощадження							
b1.3	Доходи від власного бізнесу, інвестицій у нерухомість або цінні папери							

b1.4	Заробітна плата чоловіка							
b1.5	Кошти, які надсилають рідні							
b1.6	Допомога держави							
b1.7	Допомога міжнародних організацій							
b1.8	Допомога волонтерських організацій							

Яку частку в сімейному бюджеті наразі складають наступні види доходів:

		Понад 90%	Близько 75%	Близько 50%	Близько 25%	Менше 10%	Немає такого виду доходів	Важко відповісти
b2.1	Ваша заробітна плата							
b2.2	Накопичені в минулому заощадження							
b2.3	Доходи від власного бізнесу, інвестицій у нерухомість або цінні папери							
b2.4	Заробітна плата чоловіка							
b2.5	Кошти, які надсилають рідні							
b2.6	Допомога держави							
b2.7	Допомога міжнародних організацій							
b2.8	Допомога волонтерських організацій							

b3. Вкажіть, будь ласка, основний вид зайнятості вашого чоловіка в останній рік:

1. Найманий працівник
2. Приватний підприємець

3. Перебуває на військовій службі
4. Інше (вкажіть)

с1. Вкажіть, будь ласка, скільки часу, починаючи з 24 лютого 2022 року, ви з чоловіком, проживаєте окремо?

1. Менше 1 місяця
2. Від 1 до 3 місяців
3. Від 3 до 6 місяців
4. Від 6 до року
5. Понад один рік

с2. З ким проживають (проживали) ваші діти після 24.02.2022, з того часу, як ви з чоловіком почали жити нарізно? (можна обрати декілька варіантів)

1. Всі діти проживають (проживали) зі мною
2. Всі діти проживають (проживали) з чоловіком
3. Дехто з дітей проживає (проживали) зі мною, а дехто - з чоловіком
4. Діти проживають (проживали) поза батьківською родиною (у родичів, друзів, у таборі тощо)
5. Інше (вкажіть) ____

с3. Як часто протягом останнього місяця ви контактували з вашим чоловіком?

1. Декілька разів на день
2. Один раз на день
3. Декілька разів на тиждень
4. Один раз на тиждень
5. Декілька разів на місяць
6. Не контактували взагалі
7. Інше (вкажіть)

с4. Як часто протягом ПЕРШОГО місяця еміграції ви контактували з вашим чоловіком?

1. Декілька разів на день
2. Один раз на день
3. Декілька разів на тиждень
4. Один раз на тиждень
5. Декілька разів на місяць
6. Не контактували взагалі
7. Інше (вкажіть)

с5. За час вашого перебування у вимушеній еміграції чи мали ви особисті зустрічі з чоловіком?

1. Так, 1 раз
2. Так, 2-5 разів
3. Так, 5-10 разів
4. Так, більше 10 разів
5. Ні, не мала

с6. Вкажіть, будь ласка, суму усіх днів, які ви провели разом з чоловіком з дня вашої еміграції: _____

с7. Де відбувалися ваші з чоловіком зустрічі протягом вашої еміграції? (можна обрати декілька варіантів)

1. В країні, де я проживаю наразі за кордоном
2. Чоловік приїжджав за кордон, але не в країну, де я проживаю наразі
3. Я приїжджала до чоловіка в Україну, але зустріч була не в місті нашого спільного проживання.
4. Я приїжджала до чоловіка в Україну, в місто нашого спільного проживання до 24 лютого 2022 року
5. Інше (вкажіть)

У таблиці нижче наведено ряд тверджень з приводу подружнього життя. Оцініть, будь ласка, від 1 до 7, де 1 - повністю не погоджуюся, а 7 повністю погоджуюсь, наскільки ці твердження відповідають вашій життєвій ситуації протягом останніх шести місяців.

		1	2	3	4	5	6	7
d1.1	Наші подружні стосунки достатньо гнучкі, щоб адаптуватися до умов в несподіваних ситуаціях.							
d1.2	Правила подружнього життя в нашому шлюбі стійкі незалежно від змін потреб та умов.							
d1.3	Я відчуваю себе єдиним цілим зі своїм чоловіком.							
d1.4	Ми рівноцінно приймаємо участь у прийнятті важливих сімейних рішень.							
d1.5	Мій чоловік завжди ставиться до мене із розумінням.							
d1.6	Існують сумніви, що нас шлюб впорається з будь-якими труднощами.							
d1.7	Я можу бути чесною та відвертою зі своїм чоловіком.							
d1.8	Ми здатні швидко долати конфліктні ситуації.							
d1.9	Я не відчуваю достатньо підтримки від свого чоловіка.							

d1.10	Мій чоловік отримує достатньо підтримки від мене.								
d1.11	Ми радимось один з одним перед прийняттям тих чи інших рішень.								
d1.12	Комунікація з чоловіком НЕ приносить мені радість та задоволення.								
d1.13	Я можу покластися на свого чоловіка за будь-яких обставин.								
d1.14	Моєму чоловіку важко покластися на мене за будь-яких обставин.								
d1.15	Мій чоловік приймає мене такою, яка я є.								
d1.16	Я рідко обговорюю з чоловіком свої проблеми та тривоги.								
d1.17	Я завжди слухаю чоловіка, коли він розповідає про свої хвилювання та проблеми.								
d1.18	Я не відчуваю достатньо любові та турботи від свого чоловіка.								
d1.19	Я приділяю достатньо любові та уваги своєму чоловікові.								
d1.20	Ми з чоловіком стали дещо більш віддаленими один від одного.								
d1.21	Мені важко повністю довіряти своєму чоловікові.								

d2. Якою мірою ви задоволені своїм життям загалом?

1. Зовсім не задоволена
2. Скоріше не задоволена
3. Важко сказати, задоволена чи ні
4. Скоріше задоволена
5. Цілком задоволена

e1. Ваша стать:

1. Чоловіча
2. Жіноча

е2. Ваш вік: _____ повних років

е3. Ваша освіта:

1. Початкова, неповна середня
2. Середня загальна
3. Середня спеціальна (технікум, училище, коледж)
4. Перша ступінь вищої освіти (бакалавр)
5. Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вчений ступінь)

е4. Яким в цілому було Ваше матеріальне становище (вашого подружжя) до 24 лютого 2022 року в Україні?

1. Ледве зводили кінці з кінцями, грошей не вистачало навіть на необхідні продукти
2. Вистачало на харчування та на придбання необхідних недорогих речей
3. У цілому на життя вистачало, але придбання речей тривалого вжитку, таких як меблі, холодильник, телевізор, уже викликало труднощі
4. Жили забезпечено, але зробити деякі покупки були не в змозі (купити квартиру, автомобіль тощо)
5. Ми могли собі дозволити придбати практично все, що хотіли
6. Важко відповісти

е5. Оцініть, яке в цілому ваше матеріальне становище (вашого подружжя) зараз, під час вашого перебування за кордоном?

1. Ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти
2. Вистачає на харчування та на придбання необхідних недорогих речей
3. У цілому на життя вистачає, але придбання речей тривалого вжитку, таких як меблі, холодильник, телевізор, уже викликає труднощі
4. Живемо забезпечено, але зробити деякі покупки не в змозі (купити квартиру, автомобіль тощо)
5. Ми можемо собі дозволити придбати практично все, що хочемо
6. Важко відповісти

е6. В якій області Ви проживали, до початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року?

1. Вінницька	14. Львівська
2. Волинська	15. Миколаївська
3. Дніпропетровська	16. Одеська
4. Донецька	17. Полтавська
5. Житомирська	18. Рівненська

6. Закарпатська	19. Сумська
7. Запорізька	20. Тернопільська
8. Івано-Франківська	21. Харківська
9. Київська (без Києва)	22. Херсонська
10. Київ (місто)	23. Хмельницька
11. Кіровоградська	24. Черкаська
12. АР Крим	25. Чернігівська
13. Луганська	26. Чернівецька

е7. Чи змінили Ви місце проживання після 24 лютого 2022 року у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ?

1. Так
2. Ні

е8. В якій країні ви наразі проживаєте?

е9. Коли ви прибули до країни, в якій зараз перебуваєте?

...

е10. Вкажіть, якою мірою ви задоволені перебуванням в цій країні (де 1 - зовсім незадоволені, а 7 - максимально задоволені)?

1	2	3	4	5	6	7	Важко відповісти
---	---	---	---	---	---	---	------------------

е11. Ви перебуваєте за кордоном: (виберіть всі варіанти, що Вам підходять)

1. Самі
2. З дитиною/дітьми
3. З онуками
4. З батьками чи/та батьками чоловіка
5. З чоловіком
6. З іншими родичами
7. З друзями, знайомими
8. Інше (допишіть)_____

Чи залишився в Україні хтось із ваших близьких родичів?

		Так	Ні
е12.1	Чоловік		

e12.2	Батько/мати		
e12.3	Діти		

e13. Чи плануєте Ви повернутися в Україну і коли?

1. Плануєте повернутися найближчим часом
2. Після того, як переконаєтеся, що в місцевості, де Ви жили, безпечно перебувати
3. Після того, як відновить роботу підприємство, на якому Ви працювали або будете впевнені, що знайдете іншу роботу у себе вдома
4. Відразу після того, як закінчиться війна
5. Через рік або через кілька років після закінчення війни
6. Взагалі не плануєте повертатися в Україну
7. Важко відповісти